गाथिनो विश्वामित्रः , ४, ६, ८, १० नद्यः ऋषिकाः ।नद्यः, ४, ८, १० विश्वामित्रः, ६, ७ इन्द्रः।त्रिष्टुप्, १३ अनुष्टुप्।

प्र पर्वतानामुशती उपस्थादश्वे इव विषिते हासमाने।

गावेव शुभ्रे मातरा रिहाणे विपाट् छुतुद्री पयसा जवेते॥ ३.०३३.०१

पर्वतानाम्- गिरीणाम्। उपस्थात्- उत्सङ्गात्। उशती- समुद्रसङ्गमं कामयन्त्यौ। विषिते- विमुक्ते। हासमाने- हृष्टे। अश्वे इव- वडवे इव। शुभ्रे- शुक्ले। रिहाणे- वत्सं वात्सल्येन लिहन्त्यौ। गावेव- गावौ यथा तथा। विपाट्- विमोचिनी। शुतुद्री- क्षिप्रं तुन्नेव द्रवन्ती। इत्येते नद्यौ। पयसा- उदकेन। जवेते- वेगेन गच्छतः। अत्र पर्वतो जडप्रतीकः। तज्जे नद्यौ जीवनस्याधारशक्तिप्रवाहत्मिका प्रकृतिः। समुद्रो हृदयमेव।अत्र नदीद्वयं विद्याविद्ये निर्दिशति। विद्या उपासनाख्या विमोचिनी विपाट्। अविद्या कर्माख्या द्रवणशीला शुतुद्री ॥१॥

इन्द्रेषिते प्रसवं भिक्षमाणे अच्छा समुद्रं रथ्येव याथः।

समाराणे ऊर्मिभिः पिन्वमाने अन्या वामन्यामप्येति शुभ्रे॥ ३.०३३.०२

इन्द्रेषिते- ईशनाधिदेवताप्रेषिते। प्रसवम्- तदनुज्ञां प्रार्थयमाने। समुद्रम्। अच्छ- अभिलक्ष्य। रथ्येव- रथिनाविव। याथः- गच्छथः। समाराणे- सङ्गच्छन्त्यौ। ऊर्मिभिः- तरङ्गैः। पिन्वमाने- सन्तर्पयन्त्यौ। शुभ्रे- शुक्ले। वाम्- युवयोः। अन्या- एका। अन्याम्- इतराम्। अप्येति- प्राप्नोति ॥२॥

अच्छा सिन्धुं मातृतमामयासं विपाशमुर्वीं सुभगामगन्म।

वत्समिव मातरा संरिहाणे समानं योनिमनु संचरन्ती॥ ३.०३३.०३

मातृतमाम्- अतिशयजननीम्। सिन्धुम्- स्यन्दनशीलां शुतुद्रीम्। अच्छ- अभिलक्ष्य। अयासम्- प्रपन्नोस्मि। उर्वीं- विस्तृताम्। सुभगाम्- सौभाग्यवतीम्। विपाशम्। अगन्म- प्राप्ताः स्मः।

Dr. Rangaji

मूलशक्तिधारां प्रपन्नाः स्म इत्याध्यात्मिके। वत्सम्। संरिहाणे- लिहन्त्यौ। मातरा- जननन्याविव स्थिते। समानम्। योनिम्- सदनं समुद्रं हृदयम्। अनु सञ्चरन्ती- अनुसञ्चरन्त्यौ भवतः ॥३॥

एना वयं पयसा पिन्वमाना अनु योनिं देवकृतं चरन्तीः।
न वर्तवे प्रसवः सर्गतक्तः किंयुर्विप्रो नद्यो जोहवीति॥ ३.०३३.०४

नद्यः प्रार्थयन्तमुपासकं वदन्ति। एना- अनेन। पयसा- उदकेन। वयम्। पिन्वमानाः- सन्तर्पयन्त्यः। देवकृतम्- देवविहितम्। योनिम्- सदनं समुद्रम्। अनु चरन्तीः- गच्छन्त्यः स्मः। प्रसवः- अस्मदुद्योगः। सर्गतक्तः- सर्गे प्रवृत्तः। न। वर्तवे- निवर्तनाय भवति। किंयुः- किमिच्छन्। विप्रः। नद्यः- नदीः। जोहवीति- आह्वयति ॥४॥

रमध्वं मे वचसे सोम्याय ऋतावरीरुप मुहूर्तमेवैः।
प्र सिन्धुमच्छा बृहती मनीषावस्युरह्वे कुशिकस्य सूनुः॥ ३.०३३.०५

उपासको वदति। ऋतावरीः- प्रकृतिनियतिभूतसत्यसम्पन्ना आपः। मे- मम। सोम्याय- रसमयाय। वचसे- मन्त्राय। मुहूर्तं- क्षणमात्रम्। एवैः- गतिभ्यः। रमध्वम्- उपरता भवत। कुशिकस्य सूनुः- स्वधर्मेण पापघ्नस्य तनयः। कुं पापं श्यति नाशयतीति कुशः। कुश एव कुशिकः। अथवा अपां मूलशक्तिधाराणामुपासकस्य तनयः। कौ भूम्यां शेत इति कुशमुदकम्। तदुपासकः कुशिकः। सिन्धुम्- स्यन्दनशीलां नदीम्। अच्छ- अभिलक्ष्य। बृहती- महत्या। मनीषा- मनीषया। अवस्युः- रक्षाकामः सन्। प्र- प्रकर्षेण। अह्वे- आह्वये ॥५॥

इन्द्रो अस्माँ अरदद्वज्रबाहुरपाहन्वृत्रं परिधिं नदीनाम्।
देवोऽनयत्सविता सुपाणिस्तस्य वयं प्रसवे याम उर्वीः॥ ३.०३३.०६

नद्यः प्रार्थयन्तमुपासकं वदन्ति। इन्द्रः- ईशनाधिदेवः। अस्मान्- नः। वज्रबाहुः- वज्रपाणिः सन्। अरदत्- अखनत्। नदीनाम्। परिधिम्- बन्धकम्। वृत्रम्। अपाहन्- अवधीत्। सुपाणिः-

Dr. Rangani

शोभनपाणिः। सविता- सूर्य आत्मा। देवः। अनयत्। तस्य। प्रसवे- अनुज्ञया। वयम्। उर्वीः- विस्तृताः सन्तः। याम- गच्छामः॥६॥

प्रवाच्यं शश्वधा वीर्यं१ तदिन्द्रस्य कर्म यदहिं विवृश्चत्।

वि वज्रेण परिषदो जघानायन्नापोऽयनमिच्छमानाः॥ ३.०३३.०७

उपासको वदति। शश्वधा- सर्वदा। यत्। अहिम्- वृत्रम्। विवृश्चत्- चिच्छेद। तत्। वीर्यम्। इन्द्रस्य। प्रवाच्यम्- वक्तव्यम्। वज्रेण। परिषदः- परितः स्थितानन्तरायान्। वि- विशेषेण। जघान- अहनत्। आपः- मूलशक्तिधाराः। अयनम्- शरणम्। इच्छमानाः- कामयमानाः। आयन्- अगच्छन्॥७॥

एतद्वचो जरितर्मापि मृष्ठा आ यत्ते घोषानुत्तरा युगानि।

उक्थेषु कारो प्रति नो जुषस्व मा नो नि कः पुरुषत्रा नमस्ते॥ ३.०३३.०८

नद्यो वदन्ति। जरितः- स्तोतः। उत्तरा युगानि- आगामियुगेषु च। यत्। ते- त्वम्। घोषान्- घोषयन्नभवः। एतत्- तत्। वचः। मा अपि मृष्ठाः- मा विस्मार्षीः। उक्थेषु- मन्त्रेषु। कारः- कर्मकृत् सन्। नः- अस्मान्। प्रति जुषस्व- सेवस्व। पुरुषत्रा- इतरपुरुषेषु। नः- अस्मान्। नि- नितराम्। मा कः- मा कुरु। नमस्ते। त्वत्प्रार्थनं सफलं कुर्मश्चेदन्येषां पुरुषाणामपि प्रार्थनमेवं साफल्यं कर्तुं निर्बन्धो भवेत्। तस्मादन्येषु पुरुषेष्वस्मान् मा कुर्विति भावः॥८॥

ओ षु स्वसारः कारवे शृणोत ययौ वो दूरादनसा रथेन।

नि षू नमध्वं भवता सुपारा अधोअक्षाः सिन्धवः स्रोत्याभिः॥ ३.०३३.०९

उपासको वदति। स्वसारः- हे भगिन्यः स्वतः सरणशीलाः। कारवे- उपासकाय। सु- सुष्ठु। शृणोत- शुणुत। अनसा- शकटेन। रथेन। वः- युष्मान्। दूरात्। ययौ- आगतोस्मि। नि- नितराम्। सु- सुष्ठु। नमध्वम्- प्रह्वा भवत। सुपाराः- पारयत। सिन्धवः- हे स्यन्दनशीलाः।

Dr. Rangaji

स्रोत्याभिः- प्रवाहैः। अधोअक्षाः- रथाक्षस्याधो भवत। तेन सुखेन जीवोदकधारातरणं प्रार्थयत्युपासकः। रथी ऋतस्य नो भवेति श्रुतेः रथः ऋतप्रतीकः। ऋतस्य नावमारुहद्रजिष्ठामिति श्रुतेः नौकापि ऋतमेव ॥९॥

आ ते कारो शृणवामा वचांसि ययाथ दूरादनसा रथेन।

नि ते नंसै पीप्यानेव योषा मर्यायेव कन्या शश्वचै ते॥ ३.०३३.१०

नद्यो वदन्ति। कारो- उपासक। ते- तव। वचांसि- प्रार्थनाः। आ शृणवाम- शृणुमः। अनसा- शकटेन। रथेन। दूरात्। ययाथा- आगतवानसि। पीप्याना- शिशवे स्तनं पाययन्ती। पीङ् पाने। योषा- नारी। इव। नंसै- नीचैर्नमाम। कन्या- कमनीया। शश्वचै- परिष्वङ्गाय। ष्वञ्ज परिष्वङ्गे। मर्यायैव- भर्त्रे इव। ते- त्वदर्थं विनम्रा भवामः ॥१०॥

यदङ्ग त्वा भरताः संतरेयुर्गव्यन्ग्राम इषित इन्द्रजूतः।

अर्षादह प्रसवः सर्गतक्त आ वो वृणे सुमतिं यज्ञियानाम्॥ ३.०३३.११

उपासको वदति। त्वा- भवतीम्। यत्- यस्मान्मह्यमुत्तरणमनुज्ञातं तस्मात्। भरताः- मत्सदृशा अन्या भरणशीला अधिकारिणोपि। सन्तरेयुः। गव्यन्- चिद्रश्मिकामः। ग्रामः- भरतसङ्घः। इषितः- इच्छन्। इन्द्रजूतः- इन्द्रप्रेरितश्च। अह- पूर्वम्। प्रसवः- त्वदनुज्ञातः। सर्गतक्तः- गमनाय प्रवृत्तः। अर्षात्- सन्तरेत्। यज्ञियानाम्- पूजार्हाणाम्। वः- युष्माकम्। सुमतिम्। आ वृणे- वृणोमि ॥११॥

अतारिषुर्भरता गव्यवः समभक्त विप्रः सुमतिं नदीनाम्।

प्र पिन्वध्वमिषयन्तीः सुराधा आ वक्षणाः पृणध्वं यात शीभम्॥ ३.०३३.१२

गव्यवः- चिद्रश्मिकामाः। भरतः- भरणशीलाः। अतारिषुः- तरणं कृतवन्तः। विप्रः- मेधावी। नदीनाम्- अपां मूलशक्तिधाराणाम्। सुमतिम्- शोभनज्ञानं स्वरूपभूतं चिद्रश्मिम्। समभक्त-

Dr. Ranganji

समभजत। आपः व्यक्तप्रकृत्याधारशक्तिधाराः। गाव आत्मनः सूर्यप्रतीकस्य चिद्रश्मयः। व्यक्तप्रकृतेः स्वरूपभूतानां मूलशक्तिधाराणां स्वरूपभूताश्चिद्रश्मय इति श्रुतेः पद्धतिः। चिद्रश्मिसमूहविशिष्ट आत्मैवापां पारः। इषयन्तीः- कामयन्त्यः। सुराधाः- शोभ्नसिद्धियुक्ताः। वक्षणाः- हे नद्यः। प्र- प्रकर्षेण। पिन्वध्वम्- तर्पयत। आ पृणध्वम्- पूरयत। शीभम्- शीघ्रम्। यात- सरत ॥१२॥

उद्व ऊर्मिः शम्या हन्त्वापो योक्राणि मुञ्चत।

मादुष्कृतौ व्येनसाघ्न्यौ शूनमारताम्॥ ३.०३३.१३

वः- युष्माकम्। ऊर्मिः- तरङ्गः। शम्याः- रथरज्जवः। उत्- ऊर्ध्वं यथा भवन्ति तथा। हन्तु- स्पृशतु। आपः। योक्राणि। मुञ्चत- मा निमज्जयत। अदुष्कृतौ- अदुष्टे। व्येनसौ- अपापे। अघ्न्यौ- अहिंस्ये नद्यौ। शूनम्- यया रथो निमज्जति तां समृद्धिम्। मा आ अरताम्- मा आगच्छताम् ॥१३॥

Dr. Rangaji